

OTON ŽUPANČIČ

Josip Vidmar

1

Oton Župančič, rojen v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, je član literarne generacije, ki so ji poleg njega in vrste neznatnejših literarnih delavcev pripadali še trije znameniti pesniki: Ivan Cankar, Josip Murn-Aleksandrov in Dragotin Kette. Ko je ta rod, ki ga danes imenujemo slovensko moderno, v devetdesetih letih stopal v literarno areno, je naša literatura, ki je po Prešernovi smrti izgubila stike z evropskim duhovnim življenjem, vegetirala v korektnem epigonstvu brez razgledov, zaprta v ozek krog domačnosti in posvečena predvsem eni skrbi: buditi v slovensko govorečih, gospodarsko šibkih in odvisnih, zaostalih množicah narodno zavest. Tako je bilo v glavnem tudi poslanstvo nardarjenega poeta Simona Gregorčiča, ki pa je bil ob prvih nastopih moderne že v zatonu. Edini pesnik tistega časa, ki se je skušal prebiti iz duhovne regionalnosti, je bil avtor »Balad in romanc«, Anton Aškerc, ki je pričental po epskih snoveh iz narodne zgodovine iskati predmete v tujem svetu, zlasti v orientu, in ki je dajal svojim pesnitvam o teh bolj ali manj eksotičnih snoveh miselno vsebino »svobodomiselnosti«, kajti ta je bila tedaj v Srednji Evropi politično aktualna. Toda ta prodor v evropski miselni svet je bil dokaj površen in samo mentalen.

Resničen in odločilen korak k novi evropski poeziji, zakaj v nji so se odigravale najvažnejše spremembe, je morala storiti šele naslednja generacija, generacija moderne, ki ji je bilo namenjeno dohiteti in si usvojiti evropsko literarno raven v vsem, v globlji duhovni problematiki časa in v vsej artistični razgibanosti, ki je značilna za književno življenje po zatonu parnasizma in naturalizma. Predstavniki moderne so se s Cankarjem na čelu v zelo kratkem času seznanili s kompleksnimi stremljenji in hotenji francoske in nemške dekadence, ravno tako pa tudi s težnjami simbolizma. Vse to jim ni bilo samo novo, marveč čutili so, da jim bo samo z novimi sredstvi mogoče adekvatno in pristno izraziti, kar so nosili v sebi. V pridobitvah novih struj so

videli rešitev iz togega in korektnega rimarskega stihotvorstva, ki je bilo značilno za naše literarno izročilo. Vina svojih svežih in bujnih navdihov niso hoteli točiti v stare mehove.

Uresničitev te literarne naloge glede pesništva je v celoti pripadla Otonu Župančiču. Dva izmed njegovih tovarišev in prijateljev, Kette in Murn, sta drug za drugim umrla na prelomu stoletja, se pravi ob svojih prvih začetkih; Ivan Cankar pa se je v tem času po svoji edini pesniški zbirki »Erotiki« že poslovil od poezije in se posvetil pripovedništvu, prozi, da bi tam ustvaril, kar sta mu nalagala čas in njegov umetniški čut.

Da je Župančič dobro poznal francosko in nemško dekadenco in simbolistično poezijo, je videti iz pesmi njegovih razvojnih let. V njih naletimo na očitne vplive pesnikov, kakor so Verlaine, Richard Dehmel, Liliencron, Verhaeren in morda še ta ali oni simbolist. Ravno tako najdemo v njegovi pesmi tipanja v vse smeri, ki so poleg osnovnega pesniškega navdiha značilne za težnje poezije tega časa. Ustvarjajoč je Župančič preizkušal vse te intencije z zelo živim posluhom za to, kaj ustreza njegovi individualni naravi, potrebam njegovega srca, in jih brzdal in izločeval s svojim stvarniškim organom, če mu niso bile adekvatne. Skratka, razvijal se je ob njih in ob njih iskal svoje poti, in to dosledno, energično in moglo bi se reči nezmotljivo, zato je dejansko zelo kmalu našel povsem svoj izraz, v katerem so ohranjeni važni elementi moderne poezije, v katerem pa je tudi izpovedal sebe kot individualnost in kot razumnika modernega tipa. Za to mu je bila predvsem potrebna nova sproščena dikcija simbolistov, bogata z izvirno metaforiko, ki izvira iz širšega in subtilnejšega dojetanja sveta; potreben pa mu je bil tudi svobodnejše občuten stih, ki se ne ozira na stroge metrične sheme, marveč se elastično prilagaja notranjemu ritmu emocionalnega valovanja in dogajanja.

V Župančičevih pesmih so ohranjeni tudi sledovi raznih umetniško ideoloških tendenc modernih poetskih šol; v njih naletimo na odmeve pregnanega individualizma, osvobojene in morda preveč naglašene čutnosti, vere v nianso, nemističnega spiritualizma, amoralizma, pa tudi blasfemizma. Toda vseh teh skrajnosti se dotika njegova pesem samo tipaje in mimogrede. Nikjer pa ni v nji obupnega pesimizma, ki je značilen za vrsto dekadentov, pa tudi ne tistega optimizma, ki je utemeljen spiritualistično, kakor pri nekaterih evropskih simbolistih. Še manj je seveda pri njem najti prizadevanja, da bi s pomočjo poezije prodril preko osebnega čustvenega in duhovnega elementa do praosnove vsečloveške biti, težnje tedaj, ki je St. Mallarmája privedla do komaj razumljive ali sploh nerazumljive hermetične poezije.

Značilen element, ki Župančiča veže z miselnim svetom simbolistov, novoromantikov in članov *fin de siècle* je njegovo doživljanje in pojmovanje pesniškega poklica kot takega. Znano je, kakšno izjemno in romantično predstavo je imelo to literarno obdobje o pesniku in o umetniku sploh. Ta vsesplošni odnos do umetniškega poklica je gotovo stopnjeval v Župančiču očaranost, s katero ga je presenečal proces ustvarjanja v osebni izkustvu. Vendar je pri nastanku njegovega gledanja in doživljanja umetništva verjetno igral pomembno vlogo še en faktor. Župančič je bil pesnik majhnega, odvisnega naroda, tako rekoč naroda brez zgodovine, gotovo pa naroda, ki ni imel svojega osrednjega suverenega predstavništva in vodstva. Njegovo zares vodilno osrčje je bila slovenska beseda, literatura in biti vodilni poet takega naroda je gotovo v vsakem pogledu nekaj drugega, kakor biti pesnik, pa četudi velik pesnik suverenega in vsestransko razvitega naroda. Od tod pri Župančiču tako intenzivna zavest o lastnem poklicu in zaposlenost z notranjo umetniško problematiko, da se imenuje »sina daljnih carstev«, dà, celo »preroka božjega«, kakor hkrati označuje svoje poslanstvo s »temno oblastjo nad seboj«. Temu mogočnemu občutku o pesniškem poklicu pa se imamo zahvaliti za obsežno vrsto njegovih prezanimivih in s čudovitim poletom izrečenih izpovedi o ustvarjanju, o notranjih pogojih zanj, o strahu, bolečini in mukah neproduktivnih premorov in o novih in novih čudežnih prebliskih navdiha, ki so jih polne njegove pesmi.

Umetniška zavest in samozavest ne dajeta Župančičevi pesmi samo vsebinskih elementov, marveč vnašata vanjo tudi prav poseben značaj. Zaradi njiju je pogosto tako vznesena in tako izbrana v svojem izrazu. Nekaj odličnega in čvrstega je v njenih zvokih. Polna je vere vase, ne da bi bila nečimerna ali celo zaljubljena vase. Pred globljim ali resnejšim občutkom take zaljubljenosti varuje Župančiča notranja moč, ki ga kakor zavest o izbranstvu spremlja vse življenje in ki je ravno tako vidno prisotna v njegovi pesmi. To moč, ki je ni prav lahko opisati, ker bi jo navadni moralni pojmi samo poenostavljali, bi lahko imenoval ali stremenje ali notranjo kontrolo ali hotenje, oblikovati in graditi samega sebe.

Notranje delo in snovanje na samem sebi ni v naši literaturi pri nobenem tvorcu tako opazno kakor ravno pri Župančiču. V nemški literaturi je seveda najbolj znano pri Goetheju, o katerem pravi njegov sodelavec Riemer, da je »hotel iz mračnega proizvoda narave postati jasen proizvod sebe samega in tako izpolniti bivanja poklic in

dolžnost«. Tak je tudi smisel Župančičevega notranjega snovanja. Tako vsaj, se mi zdi, je razumeti njegovo pesem »Podoba«, v kateri govori tako čudovito analogno Riemerjevimi besedami, ki pa so spet očitno v rodu z izraznostjo njegovega velikega mojstra.

*O, da mi je priti do svoje podobe!
Da bi jo zagledal jasno pred seboj!
Mračna je znotraj v meni mračnem...
In navznoter jo tipljem,
z vsem bitjem, slepec, tipaje,
in rastem ž njeno rastjo,
ž njo vred tavaje,
kam, sam ne vem...
O, da mi je priti do svoje podobe!
Da bi jo zagledal pred seboj.*

Kakih deset let poprej pa si je zapisoval v dveh neodposlanih pismih prijatelju Cankarju takele misli: »In tako vidiš, vidim jaz začetek vse morale, vsega dela za druge: v delu zase, za svojo individualnost: kdor je vzgojil ostro in brez usmiljenja s samim seboj svojega antroposa, vkristalil je hkrati v njem težnje časa, hrepenenje naroda, voljo človeštva...« »Jaz bom naprej organiziral sebe, prebudil vse, kar spi v meni, pozval v življenje vse, kar hoče v meni živeti in sem magari sam proti vsem.« »Zbiraj v sebi zdravje in moč, dobro voljo junaško — vse drugo je potem urejeno po tvoje, dobro in slabo, bolečina in radost; vse prenesti, vso slast in ves obup življenja, to šele se mi zdi pravo spoznanje in vredno moža.« »Dorasti do svoje višine, izzoreti s pozivom zdravega notranjega soka sadove na vseh svojih vejah — to je ideal, ki se mi zdi, da ni nevreden življenja.« »Jaz iščem jasnosti na vse strani, zadnje resnice vsega, pa naj bo še tako strašna, hočem ji pogledati v obraz.« »Človeku, zdravemu mislim (in kateri človek naj bi bil zdravejši nego umetnik — on izven-človek, nadčlovek), ni treba razmišljanja o umetnosti — a treba mu je razmišljanja o življenju, treba mu je živeti najprej s seboj, globoko, kakor je globoka duša njegova.« »Zbiraj, zbiraj, stiskaj moč, ne daj ji iz sebe brez cilja, ne potraži niti zrna, niti praška ne izpusti, gneti v sebi testo, kvasi misli, plodi, plodi svoje sile, da boš močan... da boš bogat... da boš res velik, da bodo gledali z zaupanjem vate. Komu govorim? Sebi, bratje, sebi.«

V vseh teh besedah je ujeta moč, ki živi v Župančiču poleg vere v vzvišenost pesniškega poklica. Živi poleg nje trajno, živi v nji, saj kakor pričajo navedeni odlomki, izvira iz zavesti o svečani resnobi pesniškega poklica in so vsaj deloma posvečeni njemu. In biti pesnik

se naposled ne pravi nič drugega, kakor biti človek v stopnjevanem smislu te besede. Snovanje te notranje moči daje Župančiču snovi in narekuje ton njegovi pesniški govorici. Zaradi tega dogajanja v njem so njegove pesmi polne nekih odločitev, nekih visokih hipov, prebujenj in vizij in razpotij in klicev noči in samogovorov, ki ga vsi postavljajo pred take ali drugačne velike izbire in odločitve; spomeniki so dogodkom v njegovi duši, ki išče poti k svoji podobi ali k »jasnemu proizvodu same sebe«. In vse te odločitve so nekako posebno pomembne in v svojem bistvu srečne naloge. Od tod, iz te notranje jasnosti in trdnosti glede smisla življenja in iz radostnega občutka o čudežu pesništva, ki ga nosi v sebi, izvira temu poetu njegov globoki in plemeniti optimizem, po katerem se ravno tako razlikuje od drugih slovenskih pesnikov kakor po svoji moškosti in odločnosti. Od tod pa tudi bogata, nekoliko zadržana in hladna svečanost njegovih pesmi in vse njegove poezije, kar ji spet daje značaj odličnosti, o kateri je bilo tu že govora.

3

Naravno življenjsko čustvo tega srečno urejajočega se človeka je kljub vednosti o bedi vsega življenja vendarle radost, iskra vedrost in čisto veselje. Ta radost je prisotna tudi v njegovih resnih pesmih, kdaj pa kdaj pa se mu to notranje zdravje v stihih skristalizira do najčistejše oblike in takrat zablesti s svojo hladno in hkrati iskro močjo, kakor na primer v tehle stihih, v katerih se izpoveduje in kliče:

*Vsaka misel kristal,
vsaka želja je ptič, —
čez plan, čez grič
v sinjine, od tal!*

To je kristalna oblika njegove radosti, ki se sicer pogosto izraža tudi v dovtipnosti, v redki duhovitosti in ki se tukaj tako naravno izprevrže v vabilo k življenjski kretnji tega neobteženega, v samem sebi svobodnega duha — k poletu: »V sinjine, od tal!«

Seveda sta ta zdrava skladnost in vedra, radostna jasnost samo osnovno razpoloženje poetovega srca. Življenje prinaša s seboj marsikaj težkega, mučnega, pa tudi smrtno bolečega. Vsak človek mora okusiti »sladko gorjupi napoj življenja« in z globljo občutljivostjo obdarjeni ljudje nemara tembolj; razpon med radostjo in mukami je silnejši in menjava razpoloženja burnejša.

*Vsega dajo bogovi v svoji neskončnosti,
ljubljenec svojim do dna,
vse neskončne naše radosti,
vse neskončne bolečine do dna.*

Tako govori o tem Goethe. Pri Župančiču pa je treba samo njegove radostne pesmi primerjati z njegovim pošastnim »Obupom« ali z »Obračunom« ali vsaj samo s tiho tožbo »Božične«:

*Bog ve, kje duša plaka
in znamenja še čaka
samo to noč.*

In vsakdo mora občutiti silne razsežnosti njegovega srca in »neskončne« razpone njegovega čustva, po katerih lahko z gotovostjo prepoznamo v tem pesniku »ljubljenca neskončnih bogov«. Toda tudi njegova žalost in obup nista slabost, kajti moč, ki ga v svetlih trenutkih nosi v poletu nad svetom, po predelih, kjer zamaknjen prisluškuje utripom narave in lastnega srca, ta moč vendarle živi tudi takrat, ko ruši vse okoli sebe in v sebi z besom obupa in žlahtnega kesanja ter se ne more in ne more izčrpiti.

*... to življenje — samoljubja
strmi stolpi — zračni hrami,
v nič narisani, v oblake
brez temeljev — razmajani
zibljejo se kot pijani
in kot misli in kot sanje
in kot sreča, strast in sila
v brezno se gube brezdanje
brez namena, brez pomena,
brez spomina, brez imena.*

Poleg vsega tega je ta poet doživel v življenju marsikaj, kar doživljamo vsi in kar je v njegovem delu zapustilo sledove. Usodneje in globlje pa je poseglo v njegovo ustvarjanje le še malo pojavov. Pred vsemi drugimi zlasti dva, ljubezen in čustvo do naroda, čigar sin je bil.

4

Naravni tek življenja je tak, da si v Župančičevi poeziji kakor v pesmi skoraj vsakega poeta kot prvo čustvo najde izraza ljubezen. Pri njem ji je posvečena domalega vsa mladostna zbirka »Čaša opojnosti«. Seveda je pesnikova beseda tukaj še preskromna, da bi mogla biti res-

nično kos drami, ki jo je doživel v zgodnji mladosti. Vendar izvemo zanj v preprostih stihih, kakor:

— *po ulicah se opotekam jaz,
obupa pijan.*

Ali:

*ti ljubica, ti dušica, povej,
zakaj si me tak grdo varala?*

Dejstvo, izpovedano v teh stihih, in čustva ob njem polnijo pesmi te zgodnje zbirke. Toda kljub temu, da nenehoma obletava svojo bolečino, je ne more izraziti do kraja in s silo, s katero živi v tem mladem srcu. In ker ostane pravzaprav neizpovedana, ostane v njem nenavadno dolgo in še po desetih in več letih terja resnične izpovedi, kakršna je na primer pesem »V moji duši je jasna podoba zbledela«. Vsa Župančičeva mlada ljubezenska lirika živi nekako pod tlakom te drame. Zato je pogosto melanholična, kakor »Kdo v ljubezni«, včasih rahlo boječa, kakor pesem »Zvečer«, in se v zelo redkih pesmih popolnoma sprosti do vznichenosti in omame, kakršnih je srce tega poeta sposobno, kakor lahko razberemo iz pesmi »Tiho brez besed« in morda še iz te ali one pesmi. In če si hočemo pojasniti silo te zgodnje ljubavne drame in si hkrati predočiti nagli in napeti razvoj Župančičeve stvarniške energije, si je treba ogledati njegovo »Vizijo«, ki je kasen obračun ranjenega ljubezenskega ponosa z izdajstvom, kakršnega je doživel pred desetimi leti. In ta apokaliptični privid je treba primerjati še z mladostnim poizkusom nečesa podobnega v pesmi »Vrt mojih sanj je ležal pred menoj«.

Ciste ljubavne izjave, tožbe in prošnje, kakršne prevladujejo v Prešernovi liriki, so pri Župančiču redke. Tega dejstva si skoraj ni mogoče razlagati samo z njegovo notranjo zadržanostjo. Mislím, da ne more biti dvoma, da je ravno zgodnja ljubezenska drama, ki leži na njem tja v njegova trideseta leta, tako prizadela njegovo srce, da se ne more več prav sprostiti v ljubezni kot taki. Tako se mu prične ljubezen že zgodaj vezati z raznimi drugimi težnjami, zlasti s težnjo po afirmaciji samega sebe in s sorodnimi nagoni, kakor v zgodnji pesmi »Vihar«. To srce se je nekoč zaprlo vase, se oklenilo svoje misije in se skoraj ne more več odpreti in razdajati, kakor to zahteva ljubezen. In v tem stanju poteka čas in že je poet v zrelih letih in življenjski zvezi — njegova ljubezenska pričevanja postajajo sporadična. Toda videti je, da se boj z ljubeznijo in za ljubezen v njem nadaljuje. Nastajajo mu pesmi, v katerih meditira o ljubezni. V nekaterih njegovih

stihih je komaj še čutiti njegov nemir, ki se izraža v izjavah o pomembnosti tega pojava v človeškem življenju:

*Carmen! V nje risu začaran je vsak;
Smrt in življenje v enakih skodelah visita...
Kje je ljubezen? Tam naša usoda je skrita,
naj se prevesi nam tehtnica v dan ali mrak.*

Intimnejša pesem je »Vihar«, ki ob burnem naravnem prizoru razodeva pesnikov zadnji odpor zoper ljubezen, protest ali vsaj bol v imenu svobode in nevezanosti. Zdaj sklene zakon in kmalu se pojavi zagonetna »Spokorna pesem«, vsa zastrta in zavita v simbole, pesem težkih, neizprosnihih samoobtožb pred obličjem ljubezni in življenja, pesem, ki se končuje z vprašanjem: »O jagnje, jagnje — me boš odrešilo?« Tu je prvič izražena nova podoba Župančičevega čustva, ki se poslej rado odeva z mističnimi simboli in pojmi in ki dela s svojo skoraj pobožno emfatičnostjo vtis presubjektivnega in nekako preveč vznesenega, skoraj nenaravnega doživljanja. Pozornemu bralcu vzbuja to dejstvo občutek, da se pesnikovo čustvo, ki je bilo nekoč tako zelo prizadeto, nekako ne more znajti v naravni intenzivnosti in da je zdaj iz nekdanje skrajnosti planilo v novo. Zato je razumljivo, da na primer v objektivnem prikazu, kakršnega predstavlja drama »Veronika Deseniška«, ni moglo obveljati, marveč je vneslo vanjo nekoliko osladen ali vsaj umetniško nekritičen ton. Toda v vsem tem je vendarle čutiti nadaljevanje boja za ljubezen in z ljubeznijo v pesnikovi podzavesti.

Komaj razumljivi občutek krivde pred obličjem ljubezni srečamo naposled vnovič po velikem Župančičevem premoru v njegovi poeziji. V njegovi zadnji zbirki najdemo pesem »Pogovor v temini«, ki je kljub svoji zastrtosti sorodna »Spokorni pesmi« in hkrati tudi različna. V »Pogovoru« ni ne mističnih simbolov niti pričakovanja odrešitve; to je stvaren, življenjski obračun med moškim in žensko, ki ju veže ljubezen, vendar grenak obračun, pri katerem je tožnica ženska in morda tista, ki daje odvezo. Krivdo moškega je težko razbrati določno, toda krivdo nosi in pesnik jo molče tudi priznava. Tu nekje je čustvo našlo v pesmi realna tla in tri, štiri ljubavne pesmi, ki jih še poznamo, nam s svojim občudovanjem, snubljenjem in s svojo toplo zamaknenostjo govore, da se je v pesnikovem srcu naposled ustanovil naraven mir resnične vdanosti in pozabe samega sebe, ki spremljata globoko in resnično ljubezen. Zagoneten boj globoko v notranjosti tega zdravega, visokoumnega človeka in zagonetna zmaga čistih instinktov, zagonetno analogna procesom v tem trajno urejajočem se in prečiščujočem se duhu.

Kakor je razumljivo, da se veliki narodi v svojih literaturah ne ukvarjajo z nacionalnimi vprašanji, gotovo pa ne s svojim eksistenčnim problemom, marveč kvečjemu z ugibanjem o svojem poslanstvu, tako je naravno, da se pesniki majhnih, zlasti pa ogroženih majhnih narodov skorajda morajo posvečati tudi temu vprašanju, ki je v zadnji konsekvenci tudi vprašanje o smiselnosti njihovega dela. V slovenski književnosti so se z narodno problematiko ukvarjali do malega vsi pesniki od Vodnika in Prešerna do osvoboditve. Vrsti manj nadarjenih pevcev pa je bila narodnost skoraj edini predmet.

Ravno ta splošna tradicija in številnost slabe domovinske poezije sta nemara pesnike moderne odvrčali od pesništva te vrste. Župančič in Cankar sta se mu posvetila sorazmerno kasno, šele ko ju je k temu prisililo življenje, to je položaj njunega naroda. Res pa je tudi, da je skrb za slovenstvo njuno pozornost odvrnila od vsega modnega in od problematike, ki je bila preveč vezana na okus časa. Dala je njunemu delu veliko realne in pristne življenjske vsebine in njunemu ustvarjanju veliko tehtnosti in odgovornosti.

Prva Župančičeva domovinska pesem je nastala približno leta 1904. To je pesem »Z vlakom«. V nji se sam imenuje sinu domovine,

*ki vse predolgo v srcu mu spita
trpka bolest in ljubezen še nema...*

Prav zaradi te zamude je nemara pesem pravi izbruh ekstatičnega čustva, ki se je naposled prebilo skoz vse pomisleke in notranje zadržke. To je vznesen, skoraj omamljen uvod v Župančičevo domovinsko liriko, tako ta pesem prekipeva in tako malo je trezne misli v nji. Odtlej zvesto spremlja usodo svojega naroda skoraj pol stoletja. In to kakšnega pol stoletja! Od predvojne naše ogroženosti in bede, ki se je kazala v izseljevanju, od začetka evropskih kriz okrog leta 1908, mimo balkanskih vojn, ki so bile za Slovence prvi svit bodoče svobode, — v prvo svetovno vojno z vsemi našimi notranjimi procesi, z majsko deklaracijo, vse do razpada Avstrije in ustanovitve Jugoslavije, do razkosanja Slovenije v Versaillesu, v koroškem plebiscitu in Rapallu, vsa težka leta v stari Jugoslaviji, propad te države, okupacija z vsemi njenimi grozotami, z osvobodilnim bojem in državljansko vojno, z zmago in osvoboditvijo, — vse se odraža v njegovi domovinski pesmi, ki v njegovi zreli dobi izpolnjuje skoraj polovico njegovega dela. In razumljivo je, da je ta njegova pesem najbogatejša v obeh vojnah, ko se je odločalo in ko smo odločali o svoji usodi.

začel z blaženimi besedami, kakršnih v svojem notranje tako burnem življenju skoraj ni poznal:

Zdaj misli so lepo mi urejene...

Dočakal je, kar je želel za svoj narod, in končal je delo na samem sebi, ki ga je več kot pol stoletja opravljal trdno, strogo in zvesto.

6

Ob vsem dogajanju v poetovi notranjosti, ki je tu podano le v poglavitnih potezah, teče v njegovi tvornosti trajen proces umetniškega razvoja, ki se neopazno uresničuje od pesmi do pesmi in ki ga je brez podrobnega razbora mogoče ugotoviti samo v velikih potezah, se pravi v večjih časovnih presledkih. Ta proces je očiten in kljub vsemu osebnemu v svoji celoti spominja na razvojne poti mnogih velikih ustvarjalcev. Tu naj zadostuje pregled tega dogajanja od zbirke do zbirke, ki nam nudi takole podobo:

V prvi zbirki, »Čaši opojnosti« (1899), je Župančič poet, ki si je pravkar izbral za svoje pesniško izražanje modernejša sredstva, kakršna je srečal pri pesnikih evropske dekadence in simbolizma. Razdril je ustroj kitice, osvobodil stih, ga podredil zahtevam notranjega ritma, često opustil rimo in se pričel posluževati nekoliko eksotične metaforike. Struktura njegovih pesmi je zrahljana, izraz v celoti svobodnejši, vendar še premalo izrazit in oseben, dasi se v stihih tod in tam že užigajo neke nove luči. V letu po izidu te zbirke pa se v njegovi pesmi že prvič pojavi povsem nov ton, ki naj ga ponazore naslednji verzi:

*Mogočen plamen iz davnine šoiga,
stoletja preletel je koprné.
In plamen naš se druži z njim, se dviga
in plamen naš pogumno dalje gre,
ker neprekinjena drži veriga
iz zarje v zarjo in od dne do dne...*

Mislím, da je to prvi pristni Župančič. Viharni polet in ritem teh stihov, drzna metaforika, ki je že sorodna vizionarnosti, bujna slikovitost, melodična beseda in notranja napetost ali energija, to so nove značilnosti sloga, v katerem je poet našel samega sebe. In ta slog je značilen za njegovo drugo zbirko »Čez plan« (1904), v kateri pa je seveda najti tudi še pesmi z manj izrazito govorico. Ta slog je povsem značilen za njegovo tretjo knjigo »Samogovori« (1908), v kateri se naposled njegova fantazija prebije do prave vizionarnosti, ki v pesni-

ških organizmih ustvarja privide silnih in tajinstvenih dogodkov, prispodobe dogodkom v njem samem. Bujnost in polet in muzikalnost so tu prignani do vrhunca. Čudovito notranje bogastvo, prekipevanje, čarobnost. S to zbirko pričaka Župančič nove čase, čase težkih zunanjih dogodkov in evropskih kriz. Pritisk zunanjega sveta je vedno intenzivnejši in poetova pesem si navzema nove značilnosti. Slikovitost se postopoma zgoščuje vse do pregnetene plastike, in če je nekoč na primer popisoval vihar takole:

*Kadar trobijo tvoji rogovi na smrt,
zastave vihrajo kroave,
vališ pod oblaki svoj črni srd...*

ga zdaj podaja drugače:

*Veter gre,
orje, rije po jezeru mračnem,
moti in meša po nebu temačnem,
zganja megle in oblake na ples.*

Da, plastika namesto slikovitosti, in to celo v vizijah, ki ostanejo njegovo izrazno sredstvo tudi v naslednji knjigi z naslovom »V zarje Vidove« (1922). Tu mu je beseda strožja in manj muzikalna, toda bolj polna izraza kakor prej, burni polet se ustavi v neko monumentalno statiko. Izbruhi emfaze so redkejši. Fantazija je še vedno bogata, vendar jo oblikujoča misel pregneta odločneje in s tršimi prijemi. — Po tej zbirki nastane v Župančičevi tvornosti nenavadno dolg premor, ki sicer ni popoln, ki pa je vendarle očitno. Zdaj preživi njegova pesem zadnjo metamorfozo, preobrazbo k preprostosti, nazaj k strožji metrični obliki in k neposrednejši pesniški govorici s skromnejšo metaforiko. To je poetova končna zrelost v zbirki »Zimzelen pod snegom« (1946); značilna zanjo je tiha, topla, čista in globoka spevnost. Z njo je poet zaključil svoj izrazni razvoj.

Ta artistična pot je seveda plod notranjega dogajanja in zorenja v poetu. Čeprav je njegova pesem bogata z mislimi, ne gre pri tem zorenju za miselni ali filozofski proces, ki bi naposled privedel do bolj ali manj zaokroženega in jasnega svetovnega nazora. Ne, očitno je, da je v njegovi zadnji knjigi nazor, kolikor pri Župančiču sploh obstoji, celo manj razviden kakor v njegovih prejšnjih zbirkah. Tam si v večjih sklopih pesmi le še kdaj pa kdaj zaslutil nekakšen pogled na svet v celoti, kakršen se je v evropskem razumniku izoblikoval ob zaničanju religije in pod vplivom nove fizikalne in prirodoslovne misli. Ta miselnost se je pri Župančiču gibala med panteizmom Spinoze in pojmom *élan vital* Bergsona, je pa tod in tam tudi že sorodna dialek-

tičnemu materializmu. Res govori poet o »duhu-zankarju na sredi vse-mirja«, prav tako pa govori o neki žareči energiji, ki da gre po sredi istega stvarstva. *Deus sive natura* tedaj, dilema ali istovetenje, v katerem za Župančiča *deus* odpade. Tako tudi v zadnji knjigi.

Toda v tej je ontološka ali metafizična misel potisnjena v ozadje in prejasnitev Župančičeve dikcije je v zvezi z neko drugo dozorelostjo, ki se med drugim morda kaže ravno v odsotnosti filozofske misli. Poglavitna modrost te knjige je njen trdni, pozitivni odnos do sveta, globoka moralna ocena vsega, vseh odnosov in vseh osnovnih vrednot. In še pripravljenost, velika osebna pripravljenost na vse, kar ima priti. Taka sprava z usodo ne zahteva ne bujnosti ne slikovitosti ne vizij, marveč preprosto in prozorno besedo, ki jo je Župančič tu dosegel in izpel. Tako je prišel do »svoje podobe«.

Ta podoba bo spremljala slovenskega človeka v bodočih časih, kakor ga spremlja danes in kakor spremljajo sence velikih pesnikov narode na njihovih potih. Velik pesnik je to. Prvi je, ki nam je po Prešernu ustvaril novo pesniško govorico, ki je dal slovenskemu jeziku nov blesk in sijaj. So pesniki, ki pesnijo iz svoje kulturnosti, iz sozvočja s pevci po volji usode. Župančič je pesnik po volji usode in pesem je bila njegova usoda. So pesniki, ki pojo o drobcih življenja in izpovedujejo drobce svojih osebnosti. Župančič je v svoji pesmi ves, z vsem svojim življenjem, z vso svojo usodo. Bil je in je velik pesnik, resnično eden izmed tistih, ki spremljajo stoletna pota svojih narodov.

ŠTIRI PESMI

Vesna Parun

BRAT IN SESTRA

Veter, cerkvena ura, strah otrok v temi.
Dež, naenkrat noč, a mi smo čisto sami.

Na zidu kukavica, pomračeno prazno zrcalo.
Iz zaklenjene sobe je neko oko pogledovalo.

Zvite sledi lovca, na vratih tiho trkanje.
V srcu žvižg morja, ladja in temačno svetlikanje.

A zunaj prazna obala, rumen stolp do neba.
Kam neki je mati odšla, hoteli bi toplega kruha.